

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

РУСАКОВА Ангеліна Володимирівна

УДК 811.111'42'373.6'373.7:316.7:316.276 (73)

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ «АВАНТЮРИСТКА»
В ХУДОЖНЬОМУ ВТІЛЕННІ:
ГЕНДЕРНИЙ І СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ
(на матеріалі романів Сідні Шелдона)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Запоріжжя – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
НІКОНОВА ВІРА ГРИГОРІВНА,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри англійської філології і перекладу

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ПРИХОДЬКО ГАННА ІЛЛІВНА,
Запорізький національний університет,
професор кафедри англійської філології

кандидат філологічних наук
ЧЕТОВА НАТАЛІЯ ЙОСИПІВНА,
Національний університет "Львівська політехніка",
доцент кафедри іноземних мов

Захист відбудеться 5 квітня 2017 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 17.051.02 в Запорізькому національному університеті за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус 2, ауд.224.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус 2.

Автореферат розісланий 4 березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Л. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Панування в сучасних гуманітарних студіях антропоцентризму як загальнофілософського методологічного принципу наукового пошуку зумовило підвищений інтерес дослідників до вивчення категорій егоцентричної спрямованості, до яких належить насамперед, категорія мовної особистості. Розвиток теорії мовної особистості у системі гуманітарних наук сприяв появі й поширенню низки термінів у межах проблематики людини як особистості в суспільстві: «тип» / «типаж», «соціальний стереотип», «соціокультурний тип / стереотип» – у соціолінгвістиці; «гендерний стереотип» – у гендерології; «літературний персонаж», «художній образ» – у літературознавстві; «мовна особистість», «мовний портрет», «мовленнєвий портрет» – у когнітивній лінгвістиці; «модельна особистість», «імідж», «амплуа» – у лінгвоперсонології.

У лінгвокультурології, сформованій на стику лінгвістики і культурології на рубежі III тисячоліття (В. Гумбольдт, О. О. Потєбня, Є. Бартмінський, Н. Д. Арутюнова, Г. Ю. Богданович, В. В. Воробйов, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов, В. М. Шаклеїн, В. М. Телія та ін.), ключовим постає поняття про людину в її культурі та мові, про людину як типізовану особистість, значущу для певної культури, що позначається терміном «лінгвокультурний типаж» (далі ЛКТ). Системний опис таких узагальнених особистостей здійснено дослідниками Волгоградської наукової школи під керівництвом В. І. Карасика (А. В. Асадуллаєва, В. В. Дерев'янська, О. О. Дмитрієва, О. В. Лутовінова, О. А. Ярмахова та ін.), а також останнім часом з'явилося багато досліджень на цю тему й у вітчизняній лінгвістиці (Г. І. Приходько, О. М. Скар, О. Ю. Бондарчук, А. М. Приходько, Д. І. Терехова, О. Г. Ткаченко, Е. М. Санченко).

Значущість ЛКТ для окремої культури, зумовлену наявністю ціннісної складової (В. І. Карасик, Г. І. Приходько), яка характеризує таку типізовану особистість і конкретизує її в реально існуючому індивідуумі або персонажі художнього твору, обумовила розгляд ЛКТ як складника лінгвокультурної концептосфери певного суспільства, що фактично ототожнює поняття «лінгвокультурний типаж» і «концепт культури», яке розуміємо як абстрактне ментальне утворення, змістом якого є соціально-історичний тип особистості, позначений етнокультурною специфікою (В. І. Карасик, Н. А. Красавський, О. О. Дмитрієва, О. А. Ярмахова). Конкретизація ЛКТ у персонажі художнього твору співвідносить поняття «лінгвокультурний типаж» із базовими поняттями не тільки літературознавства («літературний персонаж» і «художній образ») і когнітивної лінгвістики («мовна особистість», і «мовний / мовленнєвий портрет»), а й новітньої галузі знання – когнітивної поетики (Р. Цур), а саме з поняттям «художній концепт» (Л. О. Чернейко, В. А. Долинський, В. Г. Ніконова, Н. Й. Четова та ін.).

У ракурсі нових тенденцій на сучасному етапі розвитку лінгвопоетики, зумовлених становленням у другій половині ХХ ст. когнітивно-дискурсивної парадигми у зв'язку з поширенням методики когнітивного аналізу на нові галузі знань, а також зміцненням міждисциплінарних зв'язків наук гуманітарного циклу (лінгвістики, літературознавства, соціології, психології, гендерології та культурології), відкрились нові перспективи осмислення мовної особистості як категорії егоцентричної спрямованості, значущої для певної лінгвокультури й

утіленої у художньому тексті. Урахування значної ролі креативного потенціалу цієї категорії в семіотичному універсумі культури в цілому й авторської поетичної семіосфери зокрема, сприяє розвитку перспективних напрямів когнітивних досліджень, а тому посідає важливе місце серед сучасних проблем когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики, лінгвоперсонології, лінгвогендерології та лінгвокультурології.

Актуальність теми дисертаційної праці, присвяченої дослідженню ЛКТ «авантюристка» у його художньому втіленні в творах сучасного американського письменника Сідні Шелдона, визначається комплексним когнітивно-дискурсивним підходом до розв'язання проблеми типізованої мовної особистості, представленої в її колективному уявленні й індивідуально-авторському розумінні. Тема дисертації є актуальною з огляду на її відповідність загальним тенденціям у сучасних когнітивних дослідженнях художньої семантики щодо розробки способів експлікації концептуального змісту літературних творів, спрямованих на розкриття особливостей когнітивного стилю письменників. Семантико-когнітивний аналіз художньої системи авантюричних романів Сідні Шелдона, здійснений у руслі здобутків вітчизняної концептології в її лінгвістичному і лінгвопоетологічному вимірах, сприяє пізнанню концептуальної картини світу, якою вона постає у творах американського письменника, і реконструкції авторського світорозуміння.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної науково-дослідної теми, що розробляється кафедрою англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету «Лінгвокогнітивні аспекти англійського дискурсу і його переклад як проблема міжмовної і міжкультурної комунікації», затвердженої вченою радою КНЛУ 27 жовтня 2014 року, протокол № 4. Тему дисертації затверджено (протокол № 5 від 26 грудня 2011 року) й уточнено (протокол № 5 від 24 листопада 2014р.) вченою радою Київського національного лінгвістичного університету.

Мета дослідження – виявити особливості художнього втілення ЛКТ «авантюристка» у творах сучасного американського письменника Сідні Шелдона шляхом семантико-когнітивного аналізу засобів гендерно-зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки» і моделювання художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити теоретичні засади дослідження семантико-когнітивного і гендерного аспектів художнього втілення ЛКТ «авантюристка» у романах Сідні Шелдона;
- розробити методику комплексного аналізу ЛКТ «авантюристка», художньо втіленого в романах Сідні Шелдона, що інтегрує методологічні засади декількох гуманітарних наук, а саме: соціолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвогендерології, лінгвопоетики і когнітивної лінгвістики;
- систематизувати гендерно зумовлені вербальні засоби репрезентації героїні-«авантюристки», реалізовані в текстових фрагментах – авантюрно маркованих контекстах, залежно від їхніх лексико-граматичних і семантичних характеристик;
- розкрити систему поглядів сучасного англійського соціуму на аксіологічно забарвлений ЛКТ «авантюристка», переломлених кризь призму індивідуально-авторського ціннісного осмислення феномена «авантюристка»,

шляхом реконструкції художніх концептів авантюрного та моделювання поняттєво-ціннісного шару художнього мегаконцепту Авантюристка;

– окреслити індивідуально-авторські характеристики художньо втіленого ЛКТ «авантюристка» шляхом семантико-когнітивного аналізу базових і поетично переосмислених концептуальних метафор, які структурують образно-ціннісний шар художнього мегаконцепту Авантюристка, актуалізованого в романах Сідні Шелдона.

Об'єктом дослідження є засоби гендерно зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки», реалізовані в авантюрно маркованих контекстах, вилучених із романів сучасного американського письменника Сідні Шелдона.

Предметом дослідження є лексико-граматичні і семантичні особливості гендерно зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки» у романах Сідні Шелдона, а також їхній когнітивний потенціал як засобів репрезентації індивідуально-авторського ціннісного осмислення феномену «авантюристка», опрідметненого у словесній тканині художніх творів.

Матеріалом дослідження слугують п'ять романів Сідні Шелдона: *The Other Side of Midnight* 'Зворотний бік опівночі' (1973), *Master of the Game* 'Інтриганка' (1982), *If Tomorrow Comes* 'Якщо настане завтра' (1985), *The Sands of Time* 'Піски часу' (1988), *The Stars Shine Down* 'Зірки сяють з небес' (1992). Досліджуваний корпус засобів гендерно зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки», отриманий методом суцільної вибірки із зазначених авантюрних романів (2336 сторінок), становить 594 лексичні одиниці, вилучені з 13104 авантюрно маркованих контекстів.

Теоретико-методологічною базою слугують здобутки вітчизняних і зарубіжних учених у галузі лінгвокультурології (див. праці А. Вежицької, Н. Д. Арутюнової, Г. Ю. Богданович, С. Г. Воркачева, В. М. Телія, В. І. Карасика, Д. С. Лихачова, В. А. Маслової, Ю. С. Степанова, В. М. Шаклеїна та ін.), лінгвогендерології (див. праці Ш. Берн, Р. Лакофф, Д. Таннен, О. І. Горошко, А. В. Кириліної, А. П. Мартинюк, Л. М. Ожигової та ін.), когнітивної лінгвістики і теорії мовної особистості (див. праці Т. ван Дейка, Р. В. Гібса, С. А. Жаботинської, Ю. М. Караулова, О. С. Кубрякової, З. Д. Попової, Г. І. Приходько, І. А. Стерніна, І. П. Сусова та ін.), теорії концептології і когнітивної поетики (див. праці А. П. Бабушкіна, М. М. Болдирєва, В. Г. Ніконової, Г. Г. Слишкіна та ін.).

Багатоаспектність аналізу художнього втілення ЛКТ «авантюристка» у творах Сідні Шелдона зумовила застосування комплексного підходу, що базується на загальнонаукових методах (*спостереження, опис, систематизація, індукція, дедукція*), емпірико-теоретичних методах (*аналіз, синтез*) і спеціальних методах і прийомах аналізу таких гуманітарних наук, як: соціолінгвістика (методи *польового дослідження і соціолінгвістичного аналізу*), лінгвокультурологія (методи *лінгвокультурологічного, культурно-історичного і кореляційного аналізу*), лінгвогендерологія (*соціо-психолінгвістичний метод і метод гендерного аналізу*), лінгвопоетика (*біографічний, філологічний, культурно-історичний, компаративний, герменевтичний методи та семантичний, компонентний, дескриптивний, лінгвостилістичний аналіз*) і когнітивна лінгвістика (*концептуальний аналіз, а саме методика реконструкції та ідентифікації художніх концептів авантюрного, методика когнітивного моделювання (побудова фреймів), аналіз у термінах*

концептуальних метафор). Окрім того, на всіх етапах аналізу було використано процедури *кількісних підрахунків* для визначення кількісних параметрів вербалізації і концептуалізації аксіологічно забарвленого феномену «авантюристка» у романах Сідні Шелдона.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в сучасному мовознавстві розв'язано проблему втілення ЛКТ «авантюристка» в художньому тексті із залученням теоретико-методологічних засад соціолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвогендерології, лінгвопоетики і когнітивної лінгвістики з урахуванням специфіки сучасного авантюрного роману; визначено способи об'єктивації ЛКТ «авантюристка» в текстових фрагментах із романів Сідні Шелдона – авантюрно маркованих контекстах, які розрізняються за комунікативною спрямованістю (авторські, персонажні і самореферентивні) та обсягом (пропозитивні, композитні і комплексні); виявлено специфіку вербальних засобів репрезентації героїні-«авантюристки» в авантюрно маркованих контекстах з урахуванням їх частиномовної приналежності (іменникові і займенникові засоби номінації предметності, дієслівні і дієприкметникові засоби номінації процесуальності та прикметникові і прислівникові засоби номінації ознаковості) і типу значення (засоби експресивно-оцінної, експресивно-емотивної й образної лексичної номінації); встановлено особливості засобів гендерно зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки» за змістом і типом значення (денотативного чи конотативного), що сприяє розкриттю специфіки індивідуально-авторського художнього змалювання головної героїні-«авантюристки» у зіставленні зі стереотипізованим ЛКТ «авантюристка»; структуровано систему поглядів сучасного англomовного соціуму на аксіологічно забарвлений ЛКТ «авантюристка» шляхом фреймового моделювання поняттєво-ціннісного шару художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА; розкрито індивідуально-авторське ціннісне осмислення художньо втіленого феномену «авантюристка» шляхом реконструкції базових і поетично переосмислених концептуальних метафор як складників образно-ціннісного шару художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА.

Теоретичне значення дослідження визначається його внеском у лінгвокультурологію (окреслення характерних рис портрету ЛКТ «авантюристка» та його відтворення в авантюрно маркованих контекстах із романів Сідні Шелдона), теорію номінації (виявлення лексико-граматичних і семантичних особливостей гендерно зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки»), лінгвогендерологію (характеристика засобів гендерно зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки» за змістом і типом значення), лінгвокогнітологію (реконструкція художніх концептів авантюрного), когнітивну теорію образності (моделювання концептуальних метафор, що є у підґрунті словесних поетичних образів), когнітивне моделювання (конструювання поняттєво-ціннісного й образно-ціннісного шарів художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА для розкриття їхнього асоціативно-ціннісного потенціалу).

Практичне значення наукової праці зумовлюється можливістю їх використання в курсі лексикології англійської мови (розділ «Лексична семантика», «Слово, поняття, значення»), стилістики англійської мови (розділи «Стилістична семасіологія», «Поетичні тропи і фігури мовлення», «Стилістична лексикологія»,

«Стилістика тексту»), у спецкурсах із лінгвокультурології і лінгвогендерології, когнітивної поетики і лінгвоконцептології, у написанні наукових праць із проблем інтерпретації художнього тексту.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (434 джерела), п'яти додатків. Основний зміст роботи викладено на 197 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 320 сторінок.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження пройшли апробацію на конференціях різних рівнів репрезентації: міжнародній науковій конференції «Україна і світ: діалог мов і культур» (Київ, 2012, 2013, 2014, 2015), міжнародній науково-практичній конференції «Мова та література у полікультурному просторі» (Львів, 2015), міжнародній науково-практичній конференції «Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук» (Одеса, 2015), міжнародній науково-практичній конференції «Нове у філології сучасного світу» (Львів, 2016), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців «Проблеми іноземної філології і перекладу» (Київ, 2013, 2015, 2016), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики» (Дніпропетровськ, 2014), Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпро, 2015), VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування» (Дніпро, 2015), Всеукраїнській науковій конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпро, 2016).

Публікації. Основні положення та отримані результати дисертаційного дослідження висвітлено у 20 одноосібних публікаціях автора, із них: 5 статей у фахових наукових виданнях України (2,21 др. арк.), 2 наукові статті у зарубіжних виданнях (0,67 др. арк.), а також тези і матеріали доповідей на 14 міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях (1,46 др. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 4,34 др. арк.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; сформульовано мету та завдання; визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну; висвітлено теоретичну і практичну значущість отриманих результатів; окреслено основні положення, винесені на захист; наведено відомості про структуру роботи й апробацію отриманих результатів дослідження.

У **першому розділі** «**Теоретичні засади дослідження семантико-когнітивного і гендерного аспектів художнього втілення лінгвокультурного типу**» зроблено аналітичний огляд сучасних теоретичних досліджень, присвячених проблематиці мовної особистості («людині в мові»), зокрема, визначенню ключового поняття дисертаційної праці – «лінгвокультурний типаж» та суміжних із ним понять гуманітарної парадигми.

Спираючись на результати наукових праць відомих лінгвокультурологів, визначаємо поняття «лінгвокультурний типаж» як сукупно-пізнавану особистість, поведінка якої впливає на лінгвокультуру, до якої вона належить, разом із тим створюючи її (В. І. Карасик). Із точки зору теорії ЛКТ, яка являє собою розвиток теорії мовної особистості в рамках лінгвокультурології та синтезує в собі

досягнення лінгвістики, літературознавства, соціології, психології та культурології, поняття ЛКТ має відмінності, які стають очевидними при його кореляції з ключовими поняттями вищезазначених наук.

Поняття «концепт культури» (С. Г. Воркачов, Е. В. Гуляєва, Л. О. Бутакова та ін.) хоча й корелює з поняттям «лінгвокультурний типаж», але не є рівнозначним, оскільки ЛКТ є лише одним із підходів до вивчення мовної особистості, а концепт культури – це ментальна одиниця, детермінована національною культурою і свідомістю етнокультурної спільноти і реалізована в мові. Порівняння ЛКТ із поняттями «соціокультурний тип / стереотип» (В. С. Агеев, В. Я. Звездін, І. Є. Калабіхіна, В. Г. Костюк, Б. С. Єрасов, Н. В. Михальчук, А. Kenneth, К. Lause, J. Nachbar та ін.) виявляє, що соціокультурний тип є лише уявним образом, сформованим у свідомості етнічної спільноти, емоційно-забарвленою та усталеною складовою культури окремої спільноти, до якої вона належить, а ЛКТ розглядають і як вербалізований мовою етнічної спільноти концепт, і як типову, в культурологічному розумінні цього слова, мовну особистість, якій притаманні соціальні, культурні чи етнічні риси, що базуються на об'єктивних і соціально-культурних характеристиках всієї спільноти, яка становить загальну культуру суспільства. На відміну від поняття «гендерний стереотип» (W. Lippman, А. І. Донцова, О. О. Вороніна, І. С. Кльоцина, Р. Г. Петрова, О. В. Рошка та ін.), «лінгвокультурний типаж» є складником лінгвокультурної концептосфери, який структурує загальноприйнятні характеристики окремого типажу особистості, що є найбільш поширеними в тому чи іншому суспільстві.

У той самий час ці обидва поняття – ЛКТ і гендерний стереотип – мають одну спільну рису – оцінність, завдяки якій вони створюють систему ціннісних орієнтирів у суспільстві та існують у ньому. ЛКТ відмежовується від ключових понять літературознавства – «літературний персонаж» і «художній образ» (Н. С. Ференц, Г. П. Волошина, С. Г. Денисова, П. В. Палієвський та ін.), оскільки при їх порівнянні висвітлюються головні категоріальні ознаки ЛКТ, а саме: типізованість, нейтральність та реальність. Зіставлення понять «мовна особистість» (Ю. М. Караулов, В. В. Виноградов, О. О. Потебня та ін.), «мовний портрет» (М. В. Панов, Т. П. Тарасенко, Г. Г. Матвеева, М. В. Китайгородська, Н. М. Розанова та ін.) та «мовленнєвий портрет» (В. І. Карасик, І. В. Беліков, К. Левченко та ін.) продемонструвало, що вони є лише складовою, хоча й немаловажною, поняття ЛКТ, яке представляє загальну лінгвокультурну концептосферу того суспільства, в якому воно існує, і, відповідно, ЛКТ детермінує не лише мовну чи комунікативну поведінку особистості, а надає загальну національну, лінгвістичну та соціокультурну уяву про неї.

Поняття «модельна особистість» (В. П. Нерознак, В. І. Карасик та ін.) та «лінгвокультурний типаж» мають чимало спільних рис, головна з яких – це відношення цих понять до загальної культури суспільства чи нації в цілому, тому що вони диференціюються специфічними вербальними / невербальними характеристиками особистості та її ціннісними орієнтаціями. Щодо відмінностей, то тут виявляємо наступне: модельна особистість хоча і є прототипним образом, але її межі вельми варіативні та нечіткі (В. І. Карасик), а ЛКТ є доволі чітким, типізованим концептом.

Поняття «лінгвокультурний типаж» також має точки перетину з поняттям «імідж» (Г. Г. Почепцов та ін.), але відрізняється від нього багатовимірністю та відносною об'єктивністю. Ознака типізованості стосовно образу людей об'єднує поняття «лінгвокультурний типаж» і «амплуа» (А. В. Оляніч, В. І. Карасик та ін.), але вони розрізняються за ознаками свідомого емоційно забарвленого вибору ролі і сфер поведінки. Поняття «лінгвокультурний типаж» і «художній концепт» (Р. Цур, П. Стоквелл, М. Томас, М. Тернер, О. П. Воробйова, Л. І. Белехова, В. А. Долинський, О. М. Кагановська, В. Г. Ніконова, І. А. Тарасова, Н. Й. Четова, Л. О. Чернейко та ін.) дослідники розрізняють як за змістом, так і за формою матеріалізації, хоча ці поняття знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою. Якщо ЛКТ розглядають як «концепт культури», тому що йому властиві уявлення про узагальнену особистість, то у художньому концепті акумульовано ще й авторське розуміння цієї типізованої особистості.

У другому розділі «**Методологічні засади дослідження семантико-когнітивного і гендерного аспектів художнього втілення лінгвокультурного типуажу «авантюристка»**» обґрунтовано вибір напряму наукової розвідки, висвітлено методологічне підґрунтя здійсненого аналізу семантико-когнітивного і гендерного аспектів художнього втілення ЛКТ «авантюристка» та подано розроблену авторську методичку поетапного аналізу авантюричних романів для розкриття індивідуально-авторського розуміння феномену авантюричного шляхом моделювання художнього концепту АВАНТЮРИСТКА.

На першому етапі дослідження було використано загальнонаукові методи *індукції і дедукції*, емпірико-теоретичні методи *аналізу та синтезу*, а також соціолінгвістичні методи для визначення характерних рис аванюриста як соціокультурного типу. *Лінгвокультурологічний* аналіз уможливив відтворення портрету ЛКТ «авантюристка»: молода жінка, 30–35 років; незаміжня та самотня; за своєю зовнішністю – доглянута, яскрава, часто змінює свій зовнішній вигляд, «фатальна красуня»; за характером – цілеспрямована, смілива, загадкова, зухвала, аферистична; має вищу освіту, а іноді й володіє кількома спеціальностями. Методики лінгвогендерології надали змогу встановити стереотипні форми вираження маскулінності і фемінінності у мові.

На другому етапі дослідження було застосовано методологічну базу літературознавства та загальнонаукові методи *спостереження, опису, систематизації і зіставлення*, що уможливило визначення специфіки творчої манери Сідні Шелдона як неперевершеного творця сучасних авантюричних романів і особливостей художнього образу створених ним авантюричних героїнь. Отже, завдяки стереотипам масової свідомості й популістської стратегії завоювання публіки, якими послуговується автор, його художнім творам притаманні типові ознаки – це пригодницько-авантюричний сюжет, який має зовнішню напружену динаміку і часто щасливий фінал – *happy end* ('гарна розв'язка, кінцівка твору').

На третьому етапі дослідження шляхом *інтерпретаційно-текстового і контекстуального* аналізу авантюричних романів Сідні Шелдона було виокремлено текстові фрагменти – *авантюрно марковані контексти* (далі АМК), у яких реалізовано авторську або персонажну номінацію або самопрезентацію героїні роману – жінки-«авантюристки» (опис її зовнішності, характеру, емоційного стану,

думок, дій або наслідків її вчинків). У результаті проведення суцільної вибірки із аналізованих художніх текстів загальним обсягом 2336 сторінок було виокремлено 13104 АМК. Характер змалювання героїні-«авантюристки» зумовлює класифікацію вилучених АМК за двома критеріями:

А) за комунікативною спрямованістю (хто саме презентує головну героїню-авантюристку):

– **авторські**, наприклад: *Noelle glanced toward the hotel and saw the detective* (“The Other Side of Midnight”);

– **персональні**, наприклад: “*Wherever you look,*” *the mayor continued,* “*you can see Lara Cameron's contribution written in concrete.*” *he pointed* (“The Stars Shine Down”);

– **саморепрезентативні**, наприклад: “*I'll never live in a place like this again.*” *Tracy promised herself* (“If Tomorrow Comes”).

Б) за обсягом (обсяг АМК, у якому достатньо повно розкривається тема):

– **пропозитивні**, обсяг яких дорівнює одному реченню, у якому розкривається одна тема, наприклад, зовнішність героїні: *The woman was beautiful, with shiny black hair, a flawless complexion, intelligent eyes* (“The Stars Shine Down”);

– **комполітичні**, обсяг яких складає кілька речень, що створюють один абзац і розкривають декілька тем, наприклад, тему «почуттів і емоцій» та «зовнішній вигляд» героїні-«авантюристки»: *When he came to the house, Kate greeted him at the door. She wore a white dress circled in by a black velvet belt that accentuated her lovely bosom. When David embraced her, he was astonished by the warmth of her response.* (“The Master of The Game”);

– **комплексні**, обсяг яких становить декілька абзаців, де розкриваються дві чи більше тем, які мають різні схеми розвитку (перетинаються, розвиваються паралельно тощо), наприклад, тема «родинна помста» перетинається з розвитком тем «переслідування» та «плани на майбутнє»: *In the beginning, Lucia's only thought had been to avenge the honor of her father and brothers. She had fully expected to be caught and was prepared to sacrifice herself. When she had managed to walk out of the prison and make her escape, however, her thoughts changed from vengeance to survival. Now that she had accomplished what she had set out to do, life suddenly became precious again. “I'm not going to let them capture me”, she vowed to herself. “Never!”* (“The Sands of Time”).

На четвертому етапі дослідження проаналізовано лексико-семантичні засоби номінації ЛКТ «авантюристка» у романах Сідні Шелдона, які називаємо *гендерно зумовленими* (далі ГЗЛН), оскільки ці номінативні одиниці вживаються для художнього змалювання героїні-«авантюристки». Їх вилучено з досліджуваних 13104 АМК шляхом використання загальнонаукових методів *індукції* і *дедукції*, емпірико-теоретичних методів *аналізу* й *синтезу*, а також спеціальних лінгвістичних методів *семантичного, компонентного, дескриптивного* і *лінгвостилістичного* аналізу. Наприклад, у АМК: *She was filled with such a deep agony that she wanted to die. But she would not let herself die. She had done what was right* (“The Master of The Game”) – напруженість ситуації відтворено дієсловним зворотом *filled with such a deep agony* ‘наповнена глибоким почуттям страждання, болю’ та вживанням дієслова з різко негативною оцінкою *wanted to die* ‘бажала загинути’. Тип емоційного стану головної героїні Кейт Блекуел передається у наведеному АМК

іменником *agony* ‘муки, біль, страждання’ і дієсловом *to die* ‘вмирати’, що підтверджується наявністю відповідних сем у їхніх словникових дефініціях: “**agony** *n* extreme physical or mental pain; **to die** *v* to stop existing; to stop living; to disappear” (The Oxford Advanced Learner's Dictionary).

На п'ятому етапі дослідження, шляхом застосування методики *концептуального* аналізу, змодельовано художній мегаконцепт (далі ХМГК) АВАНТЮРИСТКА як багаторівневий когнітивно-семіотичний конструкт, яким постає ЛКТ «авантюристка» у художньому втіленні та який складається з поняттєво-ціннісного й образно-ціннісного шарів. Для створення поняттєво-ціннісного шару ХМГК АВАНТЮРИСТКА використано методику *реконструкції* та *ідентифікації* текстових концептів (В. Г. Ніконова), у результаті використання якої у 13104 АМК було реконструйовано 109 художніх концептів авантюрного, у яких акумульовано авторську естетичну реакцію на фактуальну, чуттєво-наочну інформацію про героїню-«авантюристку». ХКА, угруповані за змістом у 11 парцел, складають концептуальні домени (далі КД), у результаті репрезентації яких поняттєво-ціннісний шар ХМГК авантюристка постає як сукупність когнітивних структур різного рівня абстракції.

Застосування методики *когнітивного моделювання* для побудови *фреймів* кожного з трьох КД мало на меті структурування авторського розуміння феномена «авантюристки». Моделювання образно-ціннісного шару ХМГК АВАНТЮРИСТКА зумовило використання інструментарію теорії *концептуальної метафори* (далі КМ) для відтворення узуальних характеристик ЛКТ «авантюристка» у базових КМ, а також виявлення авторських характеристик художньо втіленого ЛКТ «авантюристка», закодованих у поетично переосмислених КМ, що уможливило розкриття специфіки індивідуально-авторського мислення і визначення концептуальних пріоритетів письменника у художньому зображенні героїні-«авантюристки».

У **третьому розділі «Гендерно зумовлена лексична номінація лінгвокультурного типу «авантюристка» в художньому втіленні»** сформовано інвентар лексико-семантичних номінативних одиниць, які характеризують героїню-«авантюристку» у творах Сідні Шелдона, що зумовило створення класифікації таких засобів за двома критеріями: лексико-граматичною характеристикою та типом значення. За *першим критерієм* усі ГЗЛН розподіляємо за їх частиномовною належністю:

А) **ГЗЛН предметності** – представлено займенниками та іменниками, які, своєю чергою, угруповано: за функціями, які вони виконують, та тематичною спрямованістю. Займенникові ЛО, хоча й виражаються лише займенником третьої особи однини *she* ‘вона’ і займенником першої особи однини *I* ‘я’, але утворюють найбільшу групу за кількістю контекстних актуалізацій (далі КА). У контекстах, де використовується займенник *she* ‘вона’, завжди існує власний іменник на позначення імені чи прізвища для ідентифікації героїні-«авантюристки», як, наприклад: *Wherever she went, Lucia found hidden little bars and nightclubs and romantic, good-looking men, and she thought: Dear Papa was so right. Travel has rounded out my education* (“The Sands of Time”). А займенник першої особи однини *I* ‘я’ вживається лише в самореферентивних АМК, а саме – в прямій мові героїні, наприклад: *“I’ll never live in a place like this again”. Tracy promised herself. <...> “I*

will survive," Tracy thought." ("If Tomorrow Comes"). Іменникові ЛО, виражені власними іменниками, ідентифікують героїню-«авантюристку» за ім'ям або прізвиськом, яке є або поширеним в англomовних країнах, приміром, *Kate* 'Кейт', *Catherine* 'Кетрін' та ін., наприклад: *Kate caught a wavy reflection of herself in the window* ("The Master of The Game"), або не є типовим для американського соціуму, приміром, *Lara smiled, and he could see that her smile was genuine* ("The Stars Shine Down"). Іменникові ЛО, виражені загальними конкретними іменниками, виконують релятивну (визначальну) функцію (позначення статі та віку, фізичного стану, зовнішнього вигляду, матримоніального статусу, родинних зв'язків, соціального статусу і сфери занять героїні-«авантюристки»). Наприклад, у авторському пропозитивному АМК – *The principal, Mrs. Cummings studied the shabbily dressed little girl standing before her. "Lara. What a pretty name!" she said, smiling.* ("The Stars Shine Down") – головна героїня Лара Камерон номінується загальним конкретним іменником *a girl* 'дівчина', що позначає її стать та вік. Іменникові ЛО, виражені загальними абстрактними іменниками, описують емоційний стан і характер героїні-«авантюристки» та виконують гносеологічну (пізнавальну) функцію, позначаючи суспільні відносини, етичні й естетичні поняття). Наприклад, у авторському пропозитивному АМК загальний абстрактний іменник *innocence* 'невинність' номінує етичне поняття, але використовується для зображення зовнішнього вигляду героїні-«авантюристки»: *Her green eyes had a look of innocence, and her face looked guileless and vulnerable* ("If Tomorrow Comes").

Б) **ГЗЛН процесуальності** – дієслова на позначення мовленнєвої, когнітивно-пізнавальної та кримінальної діяльності, тривалої дії, події, руху, вираження почуттів та емоцій героїні-«авантюристки», а також дієприкметники на позначення ознаки фізичного, психологічного та соціально зумовленого стану героїні-«авантюристки». Наприклад, у авторському пропозитивному АМК відтворено професійні підприємницькі дії героїні-«авантюристки» за допомогою дієслова на позначення події *to sell out* 'розпродавати': *Two years later, when Lara sold out her real estate holdings, she had a certified check for three million dollars.* ("The Stars Shine Down")

В) **ГЗЛН ознаковості** – прикметники на позначення ознаки статі і віку, фізичного стану, зовнішнього вигляду, матримоніального статусу, емоційного стану, характеру, понять етики й естетики, родинних відносин, соціального статусу і сфери занять, суспільних відносин героїні-«авантюристки» та прислівниками на позначення ознаки мовленнєвої, когнітивно-пізнавальної та кримінальної діяльності, тривалої дії, події, руху, вираження почуттів та емоцій, фізичного, психологічного та соціально зумовленого стану героїні-«авантюристки». Наприклад, у авторському пропозитивному АМК письменник використовує прислівник *carefully* 'обережно' на позначення ознаки кримінальної діяльності головної героїні Трейсі: *She opened the drawer of the bedside table and carefully removed the gun* ("If Tomorrow Comes").

Ономасіологічний підхід (від поняття до слова) у дослідженні засобів ГЗЛН героїні-«авантюристки» у творах Сідні Шелдона, спрямований на здійснення категоріальної класифікації мовних засобів, сприяв розкриттю специфіки індивідуально-авторського художнього змалювання головної героїні-«авантюристки» у зіставленні зі стереотипізованим ЛКТ «авантюристка».

За другим критерієм усі засоби ГЗЛН було розподілено за типом їх значення (денотативного чи конотативного) на:

– категоріальну лексичну номінацію: ЛО мають лише денотативне значення та виражають інформацію про героїнь-«авантюристок» без їхніх диференційних ознак, а також позбавлені будь-яких відтінків конотативного значення. Однак за кількісним показником такі засоби ГЗЛН значно превалюють у досліджуваних АМК. Наприклад, у авторському пропозитивному АМК письменник називає героїню-черницю, лише визначаючи дію, яку було спрямовано не неї: *Sister Lucia was awakened by the sounds of men's voices.* (“The Sands of Time”);

– диференційну лексичну номінацію: ЛО складають меншу групу за своєю кількістю, оскільки використовуються в АМК для створення автором образів та характеристик героїні-«авантюристки», до яких він повертає увагу читача. Виділяємо:

А) **експресивно-оцінну ГЗЛН**, що репрезентує позитивне або негативне ставлення письменника до ознак героїні-«авантюристки». Наприклад, у авторському пропозитивному АМК письменник позначає емоційний стан головної героїні Трейсі Уїтні негативним за своєю семантикою абстрактним іменником *desperation* ‘відчай’: *She had no idea how she was going to live, and for the first time she began to have a feeling of desperation* (“If Tomorrow Comes”).

Б) **експресивно-емотивну ГЗЛН**, що виражає емоції героїні-«авантюристки» за допомогою системи мовних засобів, які належать до різних частин мови. У семантичній структурі таких ЛО є відповідні семи, що безпосередньо ідентифікують вид емоційного стану героїні. Наприклад, у персонажному пропозитивному АМК емоційний стан головної героїні-«авантюристки» зображено експресивно-емотивним засобом ГЗЛН на позначення задоволення, а саме прислівником *dreamily* ‘мрійливо’: *“The man who marries you is going to have one hell of a life.” Kate smiled dreamily* (“The Master of The Game”).

В) **образну ГЗЛН**, яку представляють ЛО з транспозицією у їх значенні (метафори, епітети й образні порівняння). Наприклад, у авторському композитному АМК із роману *The Sands of Time* ‘Піски часу’ черницю Меган номіновано за допомогою іменникових метафор, а саме: *the Terror* ‘жах’ і *the Blue-eyed Devil* ‘блакитноокий диявол’, що підкреслюють нестерпний характер героїні-«авантюристки»: *They called her Megan the Terror. They called her "Megan the Blue-eyed Devil." They called her "Megan the Impossible." She was ten years old.* Застосування у різних типах АМК образних ЛО як засобів вторинної ГЗЛН, основою яких є метафоричне мислення у ході пізнання і пояснення світу, розкриває диференційні ознаки індивідуально-авторського розуміння й осмислення феномену «авантюристка».

У четвертому розділі «Лінгвокультурний типаж «авантюристка» в художньому втіленні як багаторівневий когнітивно-семіотичний конструкт» проаналізовано системну взаємодію художніх концептів авантюрного (далі ХКА), що зумовило структурування ХМгК Авантюристка як багаторівневого когнітивно-семіотичного конструкту, який складається з поняттєво-ціннісного й образно-ціннісного шарів.

Поняттєво-ціннісний шар ХМгК Авантюристка репрезентовано ідентифікованими у АМК 109 ХКА. Усі ХКА, актуалізовані досліджуваними засобами

ГЗЛН, угруповувалися у три КД (рис. 1), які розуміємо як найвищий рівень абстракції, максимальною цариною концепту, що складається з парцел як угруповань ХКА. Змодельовані фрейми КД є ієрархічно організованими моделями, які логічно впорядковують інформацію про героїню-«авантюристку», а саме: її зовнішність, почуття й емоції, що превалюють (негативні / позитивні), ознаки прояву її характеру, стосунки з людьми та життя у соціумі, а також її місце у суспільстві, що зумовлює відповідну поведінку і соціальні дії героїні у романах Сідні Шелдона.

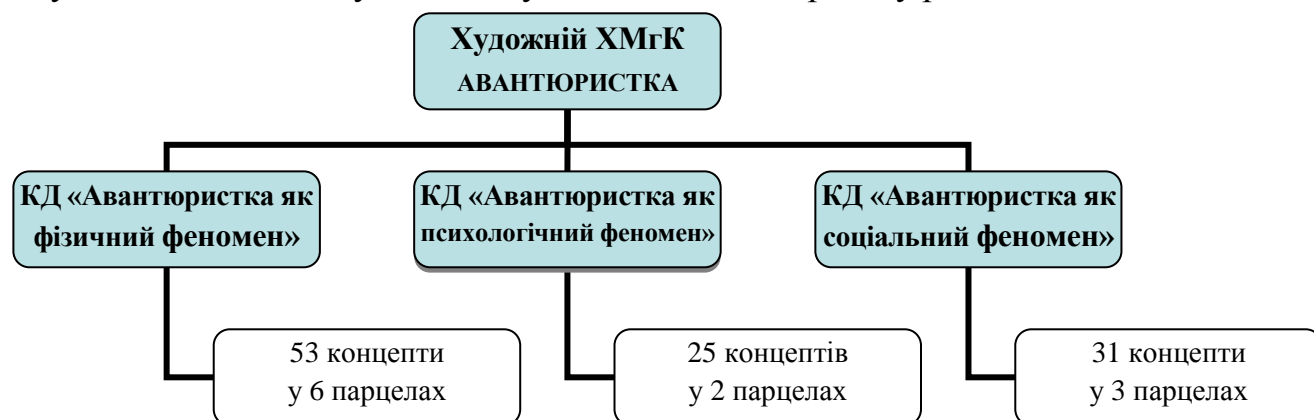

Рис. 1. Концептуальні складники поняттєво-ціннісного шару ХМГК АВАНТЮРИСТКА

КД «Авантюристка як фізичний феномен» є найбільш репрезентативним, оскільки він складається з шістьох парцел («Персональна ідентифікація», «Стать і вік», «Матримоніальний статус», «Родинні зв'язки», «Фізичний стан», «Зовнішній вигляд»), які об'єднують 53 ХКА, актуалізованих у 6412 АМК.

КД «Авантюристка як психологічний феномен» сформовано лише двома парцелами («Почуття та емоції» і «Характер»), які утворюють 25 ХКА, актуалізованих у 2694 АМК. Отже, він є найменш репрезентативним із трьох КД.

КД «Авантюристка як соціальний феномен» створено трьома парцелами («Соціальний статус і сфера занять», «Стосунки з людьми» і «Суспільне життя»), які формують 31 ХКА, актуалізованих у 3998 АМК.

Реконструкція змісту, закодованого у трьох КД як складниках поняттєво-ціннісного шару ХМГК АВАНТЮРИСТКА, уможливила розкриття авторського, персонажного чи саморепрезентативного зображення героїні-«авантюристки» у трьох різних іпостасях, а саме:

А) «Авантюристка як фізичний феномен» – особа жіночої статі, молода і незаміжня, фізично здорова і приваблива, має витончений смак і приділяє значну увагу своєму зовнішньому вигляду.

Б) «Авантюристка як психологічний феномен» – розумна, незалежна і волелюбна, енергійна та наполеглива жінка, яка перебуває у стані постійного збудження, проявами якого найчастіше стають негативні емоції, зокрема, ненависть, страждання, відчай і страх.

В) «Авантюристка як соціальний феномен» – жінка певного соціального статусу (бізнес леді, будівельник, актриса, черниця), яка у різних сферах професійної діяльності (бізнесі, будівництві, церковнослужінні) стає на злочинний шлях (шахрайство, злодійство) з метою або помститися своїм кривдникам, або досягти

успіху і багатства; у реалізації своїх амбітних прагнень авантюристка нещира і підступна у стосунках із людьми, але у своїй активній благодійній діяльності вона справедлива, щедра і співчутлива.

У *поняттєво-ціннісному шарі* ХМгК АВАНТЮРИСТКА виявляються спільні риси між ЛКТ «авантюристка» і героїнею-«авантюристкою» у романах Сідні Шелдона лише в їхніх фізичних характеристиках, тобто в одному КД «Авантюристка як фізичний феномен», а саме: всі героїні аналізованих романів мають привабливу зовнішність, розумні, незалежні і волелюбні, енергійні та наполегливі, тобто є саме такими, які у свідомості носіїв американської культури асоціюються з іміджем авантюристки; а різними вони є за їхніми характеристиками як психологічних і соціальних феноменів: різко негативний психологічний стан, у якому перебувають всі героїні романів, свідчить про їхню тривогу, страх і відчай, що зумовлено скрутними життєвими обставинами; кримінальну діяльність героїнь спричинено не жагою особистого збагачення, а боротьбою за виживання і прагненням помститися своїм кривдникам.

Образно-ціннісний шар ХМгК АВАНТЮРИСТКА представлено як набір базових і поетично переосмислених концептуальних метафор (далі КМ), який уможливив структурування асоціацій стосовно ЛКТ «авантюристка» в образно-ціннісному світосприйнятті американського лінгвокультурного соціуму, але переломлених крізь призму авторського ціннісного осмислення художньо втіленого феномену «авантюристка». У дисертаційному дослідженні царину мети базових КМ представляє один концепт-референт – AN ADVENTURESS ‘АВАНТЮРИСТКА’, а царину джерела формують концепти-кореляти, якими виступають ХКА, реконструйовані у АМК із романів Сідні Шелдона шляхом *семантико-когнітивного* аналізу засобів ГЗЛН предметності, процесуальності й ознаковості. Наприклад, у авторському композитному АМК – *He found it helpful to discuss business with Noelle. She was amazingly knowledgeable in business, and the mere fact of being able to talk to someone sometimes made it easier for Demiris to a decision* (“The Other Side of Midnight”) – ХКА PROFESSIONALISM ‘ПРОФЕСІОНАЛІЗМ’ із парцели «Стосунки з людьми» у складі КД «Авантюристка як соціальний феномен» слугує концептом-корелятом у КМ AN ADVENTURESS IS PROFESSIONALISM ‘АВАНТЮРИСТКА Є ПРОФЕСІОНАЛІЗМ’, оскільки найменування ХКА повністю збігається з найменуванням концепту-кореляту як компоненту метафоричної моделі.

У межах наукового дослідження **базові** КМ розуміємо як концептуальні метафоричні схеми, які реконструйовано в аналізованих АМК на основі засобів категоріальної й диференційної (експресивно-оцінної та експресивно-емотивної) ГЗЛН предметності, процесуальності й ознаковості. Наприклад, у авторських пропозитивних АМК базову КМ AN ADVENTURESS IS ATTRACTIVENESS ‘АВАНТЮРИСТКА Є ПРИВАБЛИВІСТЬ’ актуалізовано експресивно-оцінною ГЗЛН предметності та ознаковості: *Tracy, looking ravishing in a white lace gown, her hair dressed high and held in place by a diamond tiara* <...> (“If Tomorrow Comes”), а базову КМ AN ADVENTURESS IS FRAGILITY ‘АВАНТЮРИСТКА Є ТЕНДІТНІСТЬ’ виражено експресивно-емотивною ГЗЛН процесуальності та предметності: *She entered his office moving with the grace of a model.* <...> *It attracted other clients* (“The Other Side of Midnight”). Реконструкція концептів-корелятів саме базових КМ уможливила розкриття

загальнолюдського й етнокультурного уявлення про характерні ознаки феномену «авантюристка» (енергійність, інтелект, професіоналізм, амбітність), а також виявлення специфіки його художнього втілення в романах Сідні Шелдона, що проявляється в акценті письменника на різко негативному емоційному стані «авантюристки», зумовленому її прагненням помститися своїм кривдникам.

Поетично переосмисленими КМ називаємо реконструйовані концептуальні схеми в аналізованих АМК на основі засобів образної ГЗЛН предметності, процесуальності й ознаковості – метафор, епітетів та образних порівнянь шляхом застосування лінгвокогнітивних механізмів, а саме: розширення (extension) і звуження (restriction), покращання (amelioration) і погіршення (degradation), поєднання (combination) та перегляд (questioning). Наприклад, у персонажному композитному АМК – *Your name is plastered on half the real estate in this town. <...> Your competitors call you the Iron Butterfly. You've made it big in a business traditionally dominated by men.* ("The Stars Shine Down") – реалізовано КМ AN ADVENTURESS IS THE IRON BUTTERFLY 'АВАНТЮРИСТКА Є ЗАЛІЗНИЙ МЕТЕЛИК', яку вважаємо поетично переосмисленою як результат дії трьох лінгвокогнітивних механізмів: поєднання, погіршення та перегляду (рис. 2).

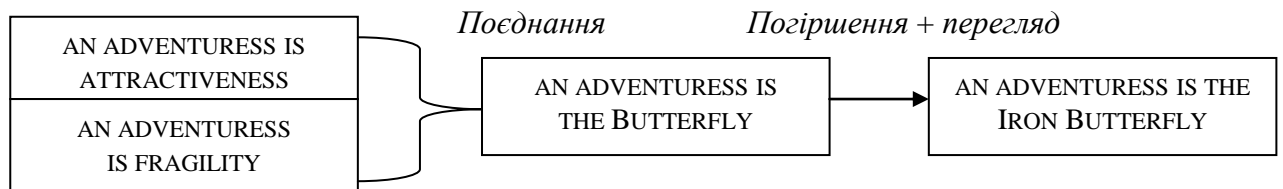

Рис. 2 Лінгвокогнітивні механізми творення поетично переосмисленої КМ
AN ADVENTURESS IS THE IRON BUTTERFLY

У результаті дії лінгвокогнітивного механізму поєднання двох базових КМ – AN ADVENTURESS IS ATTRACTIVENESS 'АВАНТЮРИСТКА Є ПРИВАБЛИВІСТЬ' та AN ADVENTURESS IS FRAGILITY 'АВАНТЮРИСТКА Є ТЕНДІТНІСТЬ' (приклади їх контекстних актуалізацій наведено вище), структурованих двома ХКА: ATTRACTIVENESS 'ПРИВАБЛИВІСТЬ' та FRAGILITY 'ТЕНДІТНІСТЬ' як складників парцели «фізичний стан» у КД «Авантюристка як фізичний феномен» – на основі лінгвокогнітивної операції спеціалізації у царині їх джерела: «абстрактне явище» → «об'єкт» моделюється поетично переосмислена КМ AN ADVENTURESS IS THE BUTTERFLY 'АВАНТЮРИСТКА Є МЕТЕЛИК', актуалізована засобом образної ГЗЛН предметності – метафорою *Butterfly* 'метелик'. Розширення концептуального змісту у царині джерела «об'єкт» зазначеної КМ за рахунок додавання нових концептуальних ознак – *the Iron* 'залізний' сприяє появі нових концептуальних ознак, які погіршують зміст царини джерела цієї КМ, оскільки вони є несумісними з образом метелика, тому КМ AN ADVENTURESS IS THE BUTTERFLY 'АВАНТЮРИСТКА Є МЕТЕЛИК' піддається перегляду у КМ AN ADVENTURESS IS THE IRON BUTTERFLY 'АВАНТЮРИСТКА Є ЗАЛІЗНИЙ МЕТЕЛИК'.

Моделювання образно-ціннісного шару ХМГК АВАНТЮРИСТКА завдяки використанню зазначених процедур та операцій сприяло розкриттю авторських асоціацій стосовно феномену «авантюристка», які характеризують образно-ціннісне світосприйняття сучасного американського письменника Сідні Шелдона і визначають специфіку художнього втілення ЛКТ «авантюристка» у його романах, а саме: «АВАНТЮРИСТКА» – це надзвичайно енергійна людина, яка досягає неймовірного

успіху, стає популярною і багатую, але, не зважаючи на свою молодість і тендітність, має залізну волю і сповнена нескінченної жаги до помсти.

ВИСНОВКИ

Шляхом семантико-когнітивного аналізу засобів гендерно-зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки» і моделювання художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА у результаті застосування методики комплексного аналізу, детермінованого методологічними засадами соціолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвогендерології, лінгвопоетики і когнітивної лінгвістики з урахуванням специфіки сучасного авантюрного роману, було розкрито особливості художнього втілення лінгвокультурного типу «авантюристка» у творах американського письменника Сідні Шелдона.

Проведений детальний аналіз засобів ГЗЛН за їх частиномовною належністю та типом значення уможливив розкриття специфіки авторського зображення героїні-«авантюристки» у зіставленні зі стереотипізованим ЛКТ «авантюристка». За своєю частиномовною належністю засоби ГЗЛН предметності формують основу, навколо якої нашаровуються пласти інших засобів номінації. За своїм змістом пріоритетні позиції в цій групі займають засоби ГЗЛН на позначення емоційного стану, фізичного стану і зовнішнього вигляду героїні-«авантюристки». Серед тематичних груп засобів ГЗЛН процесуальності превалюють дієслова на позначення почуттів та емоцій, когнітивно-пізнавальної діяльності і кримінальної діяльності.

Під час аналізу засобів ГЗЛН ознаковості визначено превалювання ознак фізичного стану, зовнішнього вигляду й емоційного стану (прикметникова номінація), а також ознак вираження почуттів та емоцій, мовленнєвої і кримінальної діяльності (прислівникова номінація), що зображує героїню-«авантюристку» енергійною, цілеспрямованою та вольовою. За типом значення експресивно-оцінна ГЗЛН демонструє превалювання позитивної оцінки над негативною оцінкою, що пояснюється ціннісними орієнтирами письменника стосовно норм та ідеалів у суспільстві. Експресивно-емотивна ГЗЛН, детермінована вимогами жанру авантюрно-пригодницького роману, у якому описано життєві перипетії художніх персонажів, репрезентує негативні емоції героїні-«авантюристки», які превалюють над позитивними. Образна ГЗЛН передає емоційний стан героїні-«авантюристки», її характер, соціальний статус і сферу занять (іменникові і дієслівні метафори); виражає суб'єктивно-оцінне ставлення автора до статі і віку героїні-«авантюристки», її фізичного стану і зовнішнього вигляду, соціального статусу і сфери занять, емоційного стану і характеру (епітети, виражені прикметниками, іменниками і прислівниками); характеризує героїню-«авантюристку» в образній формі (образні порівняння, основою яких є іменникові засоби на позначення статі і віку, фізичного стану і зовнішнього вигляду, емоційного стану і характеру героїні-«авантюристки», а об'єктами – природні явища й абстрактні феномени). Отже, героїня-«авантюристка» постає як жінка з дуже привабливою зовнішністю, доволі успішна в реалізації її авантюрно-злочинних схем, але психологічно вразлива та емоційно неврівноважена, а за характером – це дуже енергійна, амбітна, активна жінка, яка досягає усього, чого прагне в житті.

Шляхом моделювання ХМГК АВАНТЮРИСТКА як багаторівневого когнітивно-семіотичного конструкту, що складається з двох шарів, реконструйовано зміст

концептуальних складників поняттєво-ціннісного шару, що визначило особливості ціннісного осмислення письменником феномену «авантюристка», зумовленого поглядами сучасного англomовного соціуму на аксіологічно забарвлений ЛКТ «авантюристка», а також у межах образно-ціннісного шару структуровано асоціації американського лінгвокультурного соціуму стосовно ЛКТ «авантюристка» (енергійність, успіх, популярність, багатство, молодість, тендітність, залізна воля і жага до помсти), які характеризують індивідуально-авторське образно-ціннісне світосприйняття і визначають специфіку художнього втілення ЛКТ «авантюристка» у романах Сідні Шелдона.

Перспективним видається застосування запропонованої у дисертації методики комплексного аналізу семантико-когнітивного і гендерного аспектів художнього втілення лінгвокультурних типажів у дослідженні літературних творів інших родів і жанрів в історичній перспективі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. *Русакова А. В.* Специфіка репрезентації жіночих образів в авантюрних романах (на матеріалі творів С. Шелдона) / А. В. Русакова // Англїстика та американїстика: зб. наук. праць. – Дніпро, 2013. – Вип. 10. – С. 221–224.
2. *Русакова А. В.* Методи поетико-когнітивного аналізу: моделювання художнього концепту АВАНТЮРИСТКА / А. В. Русакова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Філологія (мовознавство): зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2016. – Вип. 23. – С. 146–149.
3. *Русакова А. В.* Типи лексичної номінації лінгвокультурного типажу «АВАНТЮРИСТКА» за частиномовною належністю / А. В. Русакова // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія: зб. наук. праць. — Одеса, 2016. – Вип. 21. – Т. 2. – С. 104–106.
4. *Русакова А. В.* Поняттєво-ціннісний шар художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА та його концептуальні складники / А. В. Русакова // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія: зб. наук. праць. — Одеса, 2016. – Вип. 24. – Т. 2. – С. 62–64.
5. *Русакова А. В.* Поняття «лінгвокультурний типаж» у зіставленні з іншими поняттями у системі гуманітарних наук / А. В. Русакова // Науковий журнал «Нова філологія», ЗНУ. – 2017. – № 69. – С. 187–191.
6. *Русакова А. В.* Методологія гендерних досліджень: форми вираження маскулінності й фемінінності / А. В. Русакова // Zbiór raportów naukowych. “Literatura i kulturoznawstwo. Projekty naukowe”. – Warszawa: «Diamond trading tour», 2015. – Str.101–102.
7. *Русакова А. В.* Номінація лінгвокультурного типажу «АВАНТЮРИСТКА» в художньому втіленні / А. В. Русакова // Науковий журнал «Virtus»: Scientific Journal. – Вид-во : СРМ «ASF» (Канада, Монреаль). – Сватове, 2016. – Вип. 7 – С.159–161.
8. *Русакова А. В.* Жанрово-композиційні особливості авантюрних романів Сідні Шелдона / А. В. Русакова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: «Україна і світ: діалог мов та культур», (28.січня.2012 р., КНЛУ). – К. : Освіта, 2012. – С. 295 –296.

9. *Русакова А. В.* Лінгвокультурна специфіка гендерних стереотипів / А. В.Русакова // Матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців: «Проблеми іноземної філології», (18 квітня 2013 р., КНЛУ). – К. : Освіта України, 2013. – С. 113.
10. *Русакова А. В.* Гендерно маркована номінація лінгвокультурного типу «АВАНТЮРИСТКА» (на матеріалі романів Сідні Шелдона) / А. В.Русакова // Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців «Проблеми іноземної філології і перекладу», (16 грудня 2015 р., КНЛУ). – К., 2015. – С. 256–258.
11. *Русакова А. В.*, Ніконова В. Г. Гендерно зумовлена номінація лінгвокультурного типу «АВАНТЮРИСТКА» в художньому втіленні (на матеріалі творів Сідні Шелдона) / А. В.Русакова, В. Г. Ніконова // Матеріали III Всеукр. науково-практ. конф. молодих науковців «Проблеми іноземної філології і перекладу», (15 грудня 2016 р., КНЛУ). – К., 2016. – С. 225–227.
12. *Русакова А. В.* Специфіка образу героїні авантюрного роману: дискурсивний аспект / А. В.Русакова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: «Україна і світ: діалог мов та культур», (3-5 квітня 2013 р., КНЛУ). – К. : 2013. – С. 310–312.
13. *Русакова А. В.* Лінгвокультурний типаж як ключове поняття лінгвокультурології / А. В.Русакова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: «Україна і світ: діалог мов та культур», (19-21 березня 2014 р., КНЛУ). – К., 2014. – С. 297–298.
14. *Русакова А. В.* Поняття «лінгвокультурний типаж» vs. «гендерний стереотип» у сучасній англійській картині світу / А. В.Русакова // Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф.: «Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики». – Дніпропетровськ: «Літограф», 2014. – С. 111.
15. *Русакова А. В.* Кореляція понять «лінгвокультурний типаж» і «лінгвокультурний концепт» / А. В.Русакова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: «Мова та література у полікультурному просторі», (13-14 лютого 2015 р. м. Львів). – 2015. – С.131.
16. *Русакова А. В.* Гендерний аспект лінгвокультурного типу «АВАНТЮРИСТКА» в художньому втіленні / А. В.Русакова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: «Україна і світ: діалог мов та культур», (1-3 квітня 2015р., КНЛУ). – К., 2015. – С. 379–380.
17. *Русакова А. В.* Методологія гендерних досліджень / А. В.Русакова // Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування: зб. наук. Праць VI Всеукр. наук.-практ. конф. (19-20 червня 2015 р., ДНУ імені Олеса Гончара). — Дніпропетровськ, 2015. — С. 124.
18. *Русакова А. В.* Інтродукція лінгвокультурного типу «АВАНТЮРИСТКА» (на матеріалі романів Сідні Шелдона) / А. В.Русакова // Матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. «Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук», Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень» (27-28 листопада 2015 р., м. Одеса). – Одеса, 2015. – С. 80–82.
19. *Русакова А. В.* Вербальна репрезентація лінгвокультурного типу «АВАНТЮРИСТКА» / А. В.Русакова // Зб. матеріалів всеукр. наук. конф. «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації», (4-5 грудня 2015 р., ДНУ імені Олеса Гончара). – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – Ч. 2. – С.183–184.
20. *Русакова А. В.* Типи номінацій лінгвокультурного типу «АВАНТЮРИСТКА»: лексична, семантична та тематична / А. В.Русакова // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Нове у філології сучасного світу», (10-11 червня 2016 м. Львів). — Львів, 2016. – С. 107–108.

21. *Русакова А. В.* Семантична класифікація іменникових засобів лексичної номінації лінгвокультурного типу «АВАНТЮРИСТКА» / А. В. Русакова // Матеріали всеукр. наук. конф. «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (29-30 червня 2016 р., м. Дніпро). – Дніпро : Роял Принт, 2016. – С. 275–276.

АНОТАЦІЯ

Русакова А. В. Лінгвокультурний типаж «авантюристка» в художньому втіленні: гендерний і семантико-когнітивний аспекти (на матеріалі романів Сідні Шелдона). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2017.

Дисертаційну працю присвячено дослідженню лінгвокультурного типу «авантюристка», розглянутого у його художньому втіленні у творах сучасного американського письменника Сідні Шелдона шляхом застосування методологічних засад гендерного і семантико-когнітивного аналізу засобів лексичної номінації героїні у досліджуваних авантюрних романах. Семантико-когнітивний аналіз художньої системи авантюрних романів американського письменника, здійснено у руслі здобутків вітчизняної концептології в її лінгвістичному і лінгвопоетологічному вимірах, що сприяє пізнанню концептуальної картини світу, якою вона постає у творах американського письменника, і реконструкції авторського світорозуміння. Визначено способи об'єктивації лінгвокультурного типу «авантюристка» у текстових фрагментах із досліджуваних романів – авантюрно маркованих контекстах, встановлено особливості засобів гендерно зумовленої лексичної номінації героїні-«авантюристки» за змістом і типом значення, а також розкрито індивідуально-авторське ціннісне осмислення художньо втіленого феномену «авантюристка» шляхом формування поняттєво-ціннісного та образно-ціннісного шарів художнього мегаконцепту АВАНТЮРИСТКА.

Ключові слова: лінгвокультурний типаж, лінгвокультурологія, гендерологія, семантико-когнітивний аспект, авантюрно маркований контекст, лексична номінація, концептуальна метафора, мегаконцепт, концептуальний домен, парцела.

АННОТАЦИЯ

Русакова А. В. Лингвокультурный типаж «авантюристка» в художественном воплощении: гендерный и семантико-когнитивный аспекты (на материале романов Сидни Шелдона). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Запорожский национальный университет. – Запорожье, 2017.

Диссертационная работа посвящена исследованию лингвокультурного типажа «авантюристка», рассматриваемого в его художественном воплощении в произведениях современного американского писателя Сидни Шелдона, путем применения методологических основ гендерного и семантико-когнитивного анализа средств лексической номинации героини в исследуемых авантюрных романах. Семантико-когнитивный анализ художественной системы авантюрных романов американского писателя осуществлен в русле достижений отечественной концептологии в ее лингвистическом и лингвопоетическом измерениях, что способствовало познанию концептуальной картины мира, какой она предстает в произведениях американского писателя, и реконструкции авторского миропонимания. В работе определены способы объективации лингвокультурного типажа «авантюристка» в текстовых фрагментах исследуемых романов – авантюрно

маркированных контекстах, установлены особенности средств гендерно обусловленной лексической номинации героини-«авантюристки» по смыслу и типу значения, а также раскрыто индивидуально-авторское ценностное осмысление художественно воплощенного феномена «авантюристка» путем формирования понятийно-ценностного и образно-ценностного слоев художественного мегаконцепта АВАНТЮРИСТКА.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж, лингвокультурология, гендерология, семантико-когнитивный аспект, авантюрно маркированный контекст, лексическая номинация, концептуальная метафора, мегаконцепт, концептуальный домен, парцелла.

SUMMARY

Rusakova A. V. Linguocultural Type “The Adventuress” in the Literary Embodiment: Gender and Semantic-Cognitive Perspectives (based on novels by Sidney Sheldon). – Manuscript.

Dissertation for Candidate Degree in Philology (PhD): Specialty 10.02.04 – Germanic Languages. – Zaporizhzhia National University. – Zaporizhzhia, 2017.

This dissertation is devoted to the research of linguocultural type “the adventuress” considered in its literary embodiment in the adventurous novels written by a modern American writer Sidney Sheldon (“The Other Side of Midnight” 1973, “Master of the Game” 1982, “If Tomorrow Comes” 1985, “The Sands of Time” 1988, “The Stars Shine Down” 1992); the procedure of a literary character-“adventuress” lexical nomination means analysis being carried out due to the basic methodological principles of genderology, semantics and cognitology.

The research is a matter of topical scientific interest in general trends of modern semantic-cognitive studies that tend to elaborate the explication means of the literary works conceptual content and are aimed at the disclosure of writers’ cognitive style characteristics. The semantic-cognitive analysis of adventure novels’ artistic system was carried out according to the gains of Ukrainian conceptology, its linguocultural and linguopoetic dimensions being taken into account that help to understand a conceptual picture of the world as it appears in the novels of the American writer as well as to reconstruct the author’s own world view.

The object of the study is gender determined lexical nomination means of a literary character-“adventuress” actualized in the so called “adventure marked contexts”, taken from modern novels by Sidney Sheldon, which differ in their communicative orientation (self-representation, other characters’ or author’s representation) and size (propositional, composite and complex contexts). The ways of a linguocultural type “the adventuress” embodiment in these text fragments were identified as well as the principles of problem solution which take into consideration the peculiar features of modern adventure novels were clearly shown. The specific verbal means of a literary character-“adventuress” representation were identified in adventure marked contexts and their part-of-speech and type-of-meaning properties were considered. The peculiarities of gender determined lexical nomination means of the literary character-“adventuress” were analyzed and defined by their semantic property that helped to reveal the peculiarity of the author’s individual artistic description of the literary character-“adventuress” in comparison with a stereotyped linguocultural type “the adventuress”.

The perception of the axiologically marked linguocultural type “the adventuress” established in modern English-speaking society was revealed by frame modeling of the evaluative-notional layer of the literary megaconcept ADVENTURESS. The author’s individual axiologically marked interpretation of the literary embodied phenomenon “adventuress” was defined by reconstructing the basic and poetically reconsidered conceptual metaphors as constituents of the evaluative-imaginative layer of the literary megaconcept ADVENTURESS.

Keywords: linguocultural type, linguistics, genderology, semantic-cognitive perspectives, adventure marked context, lexical nomination, conceptual metaphor, megaconcept, conceptual domain, reconstruction.

Підписано до друку 02.03.2017 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк плоский. Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. 1. Обл. вид. арк. 1.
Тираж – 100 прим. Зам. № 455.

Віддруковано в «Поліграфцентрі» ФОП Кучугурний Ю.М.,
свідоцтво про державну реєстрацію №2 224 000 0000 073863
м. Дніпро, вул. Воскресенська, 11, 49000,
тел. (056)735-50-08